

ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΚΑΙ ΘΕΑΤΡΟ

Η στήλη περιλαμβάνει μια ευρεία θεματολογία που αναφέρεται στην πολιτική του Υπουργείου Πολιτισμού, αλλά και των μεγάλων κρατικών και ιδιωτικών θεατρικών φορέων που συνδιαμορφώνουν το πεδίο της πολιτιστικής πολιτικής. Επίσης, στη στήλη εξετάζονται θέματα που σχετίζονται με τις κοινωνικές εξελίξεις και την αντανάκλασή τους στο θέατρο (όπως για παράδειγμα το κίνημα του “me-too” και η πανδημία), καθώς και θέματα που σχετίζονται με την ευρωπαϊκή πολιτιστική πολιτική, έτσι όπως αυτή σχεδιάζεται και υλοποιείται από βασικούς ευρωπαϊκούς και διεθνείς πολιτιστικούς οργανισμούς.

Το θέατρο στα βουνά της ελεύθερης Ελλάδας

Κυριάκος Βλαχόπουλος

Περίληψη: Το θέατρο στο βουνό μας εισάγει σε μια μοναδική θεατρική εμπειρία στα χρόνια της Εθνικής Αντίστασης και σηματοδοτεί μια τομή στην ιστορία των ανταρτών. Η δραστηριότητά του, είναι γέννημα του ίδιου του κόσμου που ζούσε στα βουνά της ελεύθερης Ελλάδας και συμμετείχε στην Αντίσταση. Τα θεατρικά σχήματα δημιουργούνται για να περιοδεύουν σε όλα τα χωριά και να χαρίζουν στιγμές ψυχαγωγίας. Η θεατρική έκφραση που διαμορφώνεται στο βουνό συνδέεται άμεσα με το κοινό που το παρακολουθεί και αποτελεί ζωτικό χώρο στον οποίο εκφράζονται πολιτικοί και κοινωνικοί προβληματισμοί και ως εκ τούτου το περιεχόμενο στρέφεται και ευθυγραμμίζεται με τον αντιστασιακό αγώνα. Παράλληλα αναδεικνύουν την κοινωνική δυναμική της θεατρικής τέχνης, η οποία επηρεάζει τη σχέση της Αντίστασης με τον κόσμο της υπαίθρου και συμβάλλει σημαντικά στη διαμόρφωση της συνείδησης. Η Εθνική Αντίσταση απετέλεσε το έναυσμα για την αβίαστη ανάπτυξη κάθε καλλιτεχνικής, εκπαιδευτικής και κοινωνικής διεργασίας εντός της.

Λέξεις-κλειδιά: *Θέατρο, Κατοχή, Βουνό, Αντίσταση, Θίασοι*

Σε όλα τα παραθέματα –αποσπάσματα από επιστολές, αλληλογραφίες, έντυπα, προκηρύξεις, δημοσιεύματα της εποχής κ.λπ.- διατηρείται η ορθογραφία του πρωτοτύπου.

Θέατρο στο βουνό

Αν η μελέτη της ιστορίας του θεάτρου στον 20ό αιώνα αποτελεί γόνιμο έδαφος για τη διερεύνηση της κοινωνικής και πολιτισμικής ιστορίας της Ελλάδας η εμπειρία του θεάτρου στο βουνό μας τοποθετεί ακριβώς μέσα στο πεδίο της ιστορίας που αντανάκλα εύγλωττα τον κανόνα αυτό. Στο

πεδίο της πολιτισμικής ιστορίας δίνεται μεγαλύτερη έμφαση στις νοοτροπίες, στις αντιλήψεις, στην κοινωνική τάξη, στο έθνος, στα αισθήματα, στη μνήμη, στο σώμα, στο φύλο, την τέχνη, είτε ακόμη και στις αναπαραστάσεις (λογοτεχνικές, οπτικές ή διανοητικές) καθώς και στους τρόπους με τους οποίους οι παραπάνω κατηγορίες κατασκευάζονται και ανακατασκευάζονται (Burke, 2008, σσ. 169-171). Όσον αφορά την κοινωνική ιστορία, αποτυπώνεται η ζωή των δρώντων προσώπων και του τόπου στον οποίο δρουν: μέσα από το υπό εξέταση θέμα μας δίνεται η ευκαιρία να γνωρίσουμε συνήθειες της κοινότητας, στιγμές της οργάνωσης των ανθρώπων στα χωριά και στα ελεύθερα από τον κατακτητή εδάφη. Το θέατρο στο βουνό αποτελεί πτυχή ενός πολύμορφου αγώνα στα χρόνια της Κατοχής και της Αντίστασης. Η καλλιτεχνική έκφραση διοχετεύεται σε ποικίλους δρόμους την εποχή εκείνη και η θεατρική δραστηριότητα επηρεαζόμενη από τις ιστορικές εξελίξεις, διαμορφώνει τους δικούς της κώδικες επικοινωνίας και τις δικές της μορφές πολιτικής και κοινωνικής παρέμβασης.

Σύμφωνα με τον Μπένγιαμιν, το να γράφεις ιστορία σημαίνει να ευθυγραμμίζεσαι με τη μνήμη των νικημένων η ανάμνηση των οποίων διαιωνίζεται σαν ανικανοποίητη «λυτρωτική επαγγελία». Η προσέγγιση αυτή δεν αποτελεί μέθοδο ανάλυσης. Προσανατολίζει όμως και προσδιορίζει το στόχο της έρευνας, στους αντίποδες, της κυρίαρχης σήμερα αντίληψης που θέλει την ιστορία αντικείμενο ενός «εμπειρογνώμονα». Στο επιστημολογικό επίπεδο, η γονιμότητα αυτής της προσέγγισης υπογραμμίστηκε από τον Ράινχαρτ Κόζελεκ. Όταν οι ιστορικοί υιοθετούν την οπτική γωνία των νικητών πέφτουν πάντα σ' ένα προδιαγεγραμμένο σχήμα που βασίζεται σε μια απολογητική ερμηνεία του παρελθόντος, ενώ οι ενταγμένοι στο στρατόπεδο των νικημένων ιστορικοί επανεξετάζουν το παρελθόν με πιο διεισδυτική και κριτική ματιά. «Μπορεί η ιστορία να γράφεται από τους νικητές αλλά σε βάθος χρόνου, τα ιστορικά κέρδη στο πεδίο της γνώσης προέρχονται από τους ηττημένους». (Koselleck, όπως αναφέρεται στο Traverso, 2016, σσ. 31-32)

Στις παρακάτω γραμμές λοιπόν θα ασχοληθούμε με το ιστορικό πεδίο των ηττημένων την περίοδο αυτή. Βέβαια θα μπορούσε να πει κανείς, ότι το 1944 με την απελευθέρωση της Ελλάδας²³ και την ήττα των Γερμανών στο Β' παγκόσμιο πόλεμο δεν έχουμε ηττημένους τους αντάρτες στα βουνά. Αναφέρομαι στην ήττα του συλλογικού οράματος που μοιράζονταν και που χρονικά συντελείται το 1949 με τη λήξη του εμφυλίου πολέμου και την ήττα των κομμουνιστών· ενός συλλογικού οράματος, αφενός βασισμένου στις πολιτικές διακηρύξεις του ΕΑΜ και αφετέρου εκφραζόμενου συγκεχυμένα από τον κόσμο της Αντίστασης. Το όραμα διαμορφώνεται στα χρόνια της Κατοχής και εξελίσσεται και αναμορφώνεται στα χρόνια του εμφυλίου με διαφορετική πρόσληψη από την κοινωνία. Προφανώς, διαφορετικά το σκεφτόταν και το εξέφραζε ο θεατρικός συγγραφέας Γιώργος Κοτζιούλας από ό,τι ο Νίκος Ζαχαριάδης, διαφορετικά η Λέλα Καραγιάννη από ό,τι η Μάνα του Αντάρτη, αλλά στο τέλος -ανεξαρτήτως τού πώς το διατυπώνει ο καθένας/μια- ήταν το όραμα για μια κοινωνική αλλαγή.

Στις περιοχές της Ελεύθερης Ελλάδας, το θέατρο θα «στρατευτεί» και με την πολιτική σημασία του όρου στον αγώνα της Αντίστασης, καθώς στο πλαίσιο των πολιτιστικών δραστηριοτήτων του ΕΑΜ θα αρχίσει να διαμορφώνεται στο βουνό ένα είδος δραματουργίας που στόχο είχε, εκτός από την ψυχαγωγία, να δια φωτίσει το κοινό της ορεινής υπαίθρου σχετικά με την πατριωτική και κοινωνική δράση του εαμικού κινήματος.

Οι θεατρικοί συγγραφείς που αναλαμβάνουν το δύσκολο αυτό εγχείρημα δεν είναι πολλοί· μαζί όμως με αυτούς και πολλοί απλοί άνθρωποι και καλλιτέχνες από άλλα πεδία των τεχνών

²³ Οκτώβριος του 1944.

συμβάλλουν σε μια πολιτιστική κίνηση αρκετά έντονη για τα δεδομένα της περιόδου και των συνθηκών που επικρατούν. Ο Γ. Κοτζιούλας, ο Βασίλης Ρώτας, ο Γεράσιμος Σταύρου, ο Γιώργος Κουτούγκος, ο Χάρης Σακελλαρίου, ο Γιώργος Δήμου, ο Β. Γεωργίου, ο Κώστας Νίτσος, ο Γιώργος Καφταντζής είναι μερικοί από τους πολλούς που συνεισφέρουν στην προσπάθεια αυτή. Επίσης η ΕΠΟΝ μέσα από την οργάνωση των τμημάτων της και την αρωγή της στον αγώνα, συστήνει τμήματα μόρφωσης και διαφώτισης που με τη σειρά τους βοηθούν στην εξάπλωση των ιδεών. Για παράδειγμα ο θίασος ΕΠΟΝ Θεσσαλίας δίνει αρκετές παραστάσεις και με την καθοδήγηση του Βασίλη Ρώτα θεατρικού συγγραφέα, αποκτά σημαίνοντα ρόλο στη θεατρική έκφραση.

Οργάνωση της ζωής στο βουνό-πολιτιστικός αναβρασμός

Πώς λοιπόν, οι κοινωνικές και ιστορικές συνθήκες μιας δεδομένης συγκυρίας δημιουργούν την ανάγκη σε ένα συγγραφέα ή καλλιτέχνη να καταπιαστεί με το θέατρο και να εξερευνήσει καινούριες μορφές έκφρασής του; Σωστά αναρωτιέται ο Κ. Νίτσος στο αφιέρωμα του περιοδικού «Θέατρο» (Νίτσος, 1976) ο οποίος αποφαινεται ότι οι νέες μορφές θεατρικής έκφρασης διαμορφώνουν εκ νέου την κοινωνική πραγματικότητα. Διότι, το πολιτικό-λαϊκό θέατρο δεν γίνεται για το λαό αλλά γίνεται με το λαό. Δε γίνεται για την κατήχηση του κοινού αλλά μόνο σε σύμπραξη μαζί του.

Η δράση της Αντίστασης και η κίνηση του μαχόμενου πληθυσμού συντελείται στις απελευθερωμένες περιοχές της Ελλάδας. Αυτές βρίσκονται κυρίως στον ηπειρωτικό κορμό, την Ήπειρο, τη Θεσσαλία και πιο βόρεια στη Μακεδονία. Το βουνό και τα χωριά έχουν γίνει οι τόποι ζωής και δράσης του αντιστασιακού κόσμου και αυτό δημιουργεί ένα ολόκληρο σύμπλεγμα σχέσεων και δραστηριοτήτων.

Ο Γ. Σταύρου αναφέρει χαρακτηριστικά για την οργάνωση της ζωής και την πολιτιστική συνεισφορά των νέων στα χωριά:

Τα νιάτα πρωτοστατούσαν σε όλα. Βάλθηκαν να ανοίξουν πάλι τα σχολεία, να φτιάσουν στο χωριό τους παιδικό σταθμό, ν' αντιμετωπίσουν τα ζητήματα της καθαριότητας και της υγείας, ν' οργανώσουν λέσχη μ' εφημερίδα του τοίχου, με μια μικρή βιβλιοθήκη, με ένα ραδιόφωνο για τις ειδήσεις. Απέραντες οι δυσκολίες, απέραντες και οι δυνάμεις [...] Κάθε περιοχή της ορεινής Ελλάδας που ελευθερωνόταν -απ' την άνοιξη του 1942- οργάνωνε μαζί με την αντίστασή της και τη ψυχαγωγία της. (Σταύρου, 1962, σ. 376)

Η συνεισφορά των καλλιτεχνών και του απλού κόσμου που βοήθησε στη γιγάντωση της πολιτιστικής δημιουργίας είναι μέρος του αγώνα αυτού, που, πέρα από τη στελέχωση των γραμμών του μετώπου και τον πολεμικό εξοπλισμό, περνούσε και μέσα από την ψυχαγωγία. Θέατρο, μουσική, ζωγραφική και κάθε λογής καλλιτεχνική δραστηριότητα ανθούσε στην ελεύθερη Ελλάδα. Άλλοτε με καθοδήγηση των τοπικών οργανώσεων της ΕΠΟΝ και άλλοτε από την ανιδιοτελή πρωτοβουλία διάφορων ανθρώπων²⁴ σε αυτές τις αντίξοες συνθήκες αναπτύχθηκε μεγάλη πολιτιστική και θεατρική κίνηση.

²⁴ Αρκετοί απ' αυτούς ήταν φιλόλογοι ή δάσκαλοι, όπως ο Βασίλης Παπαζώτος, δικηγόροι όπως ο Ευάγγελος Μαχαίρας, δημοσιογράφοι όπως ο Απόστολος Σπήλιος, φοιτητές όπως Αλέξ Μυριαλής, ο Γιώργος Κουτούγκος κ.α.

Θιάσοι εν κινήσει

*«Είχαμε δει πια, κοντά στα τόσα και τόσα, πως το θέατρο που
βγαίνει απ' τα σπλάχνα του λαού μπορεί να δοξαστεί και στο πιο
ταπεινό πατάρι» (Σταύρου, 1962, σ. 377)*

Ο τελευταίος χρόνος της Κατοχής (1944) συναντά την αρχή του αντάρτικου θεάτρου. Λόγος γίνεται για τους τρεις θεατρικούς θιάσους που γνωρίζουμε ότι συστάθηκαν στην ελεύθερη Ελλάδα την περίοδο αυτή και οι οποίοι είναι: Ο «Θιάσος ΕΠΟΝ Θεσσαλίας» με ιδρυτή της τον Βασίλη Ρώτα κατόπιν εγκρίσεως της Π.Ε.Ε.Α²⁵, ο θιάσος της «Λαϊκής σκηνης» που ιδρύθηκε το καλοκαίρι του 1944 από τον ποιητή και συγγραφέα Γιώργο Κοτζιούλα και λειτουργούσε υπό τη σκέπη της VIII μεραρχίας του ΕΛΑΣ Ηπείρου-Δυτικής Στερεάς και ο θεατρικός όμιλος του Μακεδονικού Συμβουλίου της ΕΠΟΝ το «θέατρο της χαράς» που σχημάτισε ο Γιώργος Καφταντζής. Επίσης σημαντική συμβολή, πέρα από τους «οργανωμένους» αυτούς θιάσους, αποτελεί η δραστηριότητα πολλών και αφανών καλλιτεχνών και θεατρανθρώπων που ανέβηκαν στο βουνό την περίοδο αυτή (Γιώργος Κουτούγκος, Ευάγγελος Μαχαίρας, Νίκος Ακίλογλου και πολλοί άλλοι).

Είναι χειμώνας του 1944 και για τον υπόλοιπο χρόνο μέχρι τις αρχές του 1945 οι θιάσοι περιοδεύουν όλα τα χωριά της ελεύθερης Ελλάδας. Οι δυσκολίες ήταν πολλές. Από τη σκηνική ετοιμασία, τα ενδύματα (φορεσιές), τη στελέχωση με σταθερούς ηθοποιούς μέχρι τις μετακινήσεις τους και την εύρεση τροφής. Όλα τούτα φάνταζαν ανυπέρβλητα. Παρ' όλα αυτά ο ζήλος και η διάθεση, έδιναν ώθηση για να συνεχίσουν το σημαντικό αυτό έργο τους.

Αντί επιλόγου

Αν μπορούσαμε να συνοψίσουμε σε λίγες λέξεις την παρακαταθήκη της θεατρικής δραστηριότητας στο βουνό θα παραθέταμε τα λόγια του Γεράσιμου Σταύρου: *«Ένας τέτοιος αγώνας για τη λευτεριά, για μια καλύτερη ζωή, δε γίνεται μόνο με το ντουφέκι»*. Η πολιτιστική έκφραση της αντίστασης αποτελεί αυτόνομη ενότητα της εμπειρίας της περιόδου, καθώς οι συμμετέχοντες αντιλαμβάνονται μέσα από τις διαδικασίες αυτές αξίες που καθορίζουν και διαμορφώνουν την πολιτική ταυτότητά τους. Με απλά λόγια, αυτό που συνειδητοποίησαν ήταν ότι μπορούσαν να αγωνιστούν και με άλλα μέσα πέρα από τα όπλα, και ότι μια θεατρική παράσταση επιτελεί ανάλογο ρόλο με αυτόν μιας νικηφόρας μάχης εναντίον των κατακτητών. Δεν αποτελεί παράπλευρη ενασχόληση, αλλά μια παράλληλη διεργασία εντός του ίδιου κινήματος.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ

- Burke. P. (2008). *Τι είναι η πολιτισμική ιστορία* (Σ. Σηφακάκης, Μετ.). Μεταίχμιο.
- Traverso. E. (2016). *Η Ιστορία ως πεδίο μάχης. Ερμηνεύοντας τις βιαιότητες του 20ου αιώνα*, (Ν. Κούρκουλος, Μετ.). Εκδόσεις Εικοστού Πρώτου.
- Σταύρου, Γ. (1962). Το θέατρο στην Ελεύθερη Ελλάδα. *Περιοδικό Επιθεώρηση Τέχνης*, 87-88, 376-385.
- Νίτσος, Κ. (1976). Από κιούπια θαμμένα των Ελλήνων ιερά. *Περιοδικό Θέατρο*, 53-54, 15-16.

²⁵ Πολιτική Επιτροπή Εθνικής Απελευθέρωσης (γνωστή και ως *Κυβέρνηση του βουνού*)

Βιογραφικό: Ο Κυριάκος Βλαχόπουλος γεννήθηκε και μεγάλωσε στη Νίκαια στον Πειραιά. Σπούδασε Πολιτικές Επιστήμες και Ιστορία στο Πάντειο Πανεπιστήμιο και συνέχισε τις μεταπτυχιακές σπουδές του, στο ίδιο τμήμα, στην κατεύθυνση της Νεότερης και Σύγχρονης Ιστορίας που αποφοίτησε με άριστα. Σήμερα συνεχίζει τις μεταπτυχιακές σπουδές του, στο ΕΜΠ στη σχολή Αρχιτεκτόνων με κατεύθυνση την Πολεοδομία και Χωροταξία. Το Σεπτέμβριο του 2023 κυκλοφόρησε η μονογραφία του, από τις εκδόσεις Δυσήνιος Τύπος, η μελέτη του για το θέατρο στο βουνό, με τίτλο: *Θέατρο χωρίς εισιτήριο. Θέατρο στο βουνό. Ιστορία και μνήμη στα χρόνια της κατοχής*.

Στοιχεία επικοινωνίας: E-mail <kyriakos.g.vlachopoulos@gmail.com>